

Kocsev Bence

Race rules – Race rules?

Bevezetés a 2008-as kenyai zavargások természetrajzába

Közelítések

Azt, hogy léteznek divatok, így intellektuális divatok is, Georg Simmel német szociológustól már megtanultuk. Nem meglepő tehát, hogy a Föld egyes régióinak konfliktusai, politikai-gazdasági-társadalmi turbulenciái iránt kiemelt megkülönböztetéssel fordulnak a kutatók, és általában véve a híreket fogyasztó emberek is. Más régiók eseményei és konfliktusai azonban – még ha méreteiket és jelentőségüket tekintve legalább annyira fontosak – alig ismertek. Ha tetszik: kevésbé divatosak. Következésképpen a tudományos munkák száma is alulreprezentált a divatos térségek folyamatait feldolgozó munkákhoz képest. Ilyen, a nyugati civilizáció horizontján túli „régión”, a korábban Fekete-, most szub-szaharai Afrikának hívott terület is.

A fentieket megfontolva a témaválasztás kettős. Egyfelől úgy látjuk, hogy egy afrikai téma fontosságát Magyarországon nem csupán azért fontos hangsúlyozni, mert a kontinens komoly természeti erőforrásokkal rendelkezik – ezáltal az ott történő mindennemű befektetés komoly gazdasági eredményekkel is kecsegtet –, vagy mert az ott tapasztalható különböző szociális, demográfiai vagy éppen vallási feszültségek hamarosan Európa középső részén is éreztetik majd hatásukat, hanem azért is, mert Közép-Európában (is) általánosan megfigyelhető a fejlődő világgal szembeni elzárkózás, számos esetben annak felsőbbrendű arroganciával történő kezelése¹.

¹ Így talán nem is meglepő, hogy az egyik legnézettebb magyar hírműsor szerkesztői pár hónapja azzal sem foglalkoztak, hogy 1991 decembere óta Nigéria fővárosa nem Lagos, hanem Abuja. Egy másik magyar televíziós csatorna külpolitikai (!) műsorában pedig Grúziát következetesen Georgiaként fordították.

Ez az önközpontúság és elzárkózás pedig nem sok optimizmusra ad okot. Másfelől – a konkrét témát illetően – egy olyan specifikus, s talán kevésbé ismert témát próbálunk exponálni, amelyben nem szerepelnek a kontinens sztereotip figurái, a diktátorok és hadurak (*warlord*), s amiről ez idáig nem készült egyetlen nagy hatású mozifilm sem, azonban egyfajta induktív logikát követve jól mutatja számos multietnikus afrikai ország problémáját². Sok más mellett látni fogjuk, hogy a 2007-es kenyai elnökválasztást követő zavargások háttérében elsősorban az etnikai korrupció által generált gazdasági, mintsem a média által a priori tisztán etnikai zavargásokként (*tribal violence*) kategorizált ellentétek állnak.

Magyarországon Afrika inkább a történéseket, nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakembereket, a gazdaság-, és szociálintropológusokat, epidemiológus és infektológus orvosokat és nem utolsó sorban a posztkoloniális irodalom iránt érdeklődő irodalmárokat foglalkoztatta eddig. A következőkben mi a szociológia eszköztárával közelítünk a témához.

A gyarmati uralomtól a Nemzetközi Büntetőbíróságig

Kenyát, amit Magyarországon gróf Teleki Sámuel munkáiból ismerhetünk, a szakirodalomban gyakran titulálták saját régiójának, a kelet-afrikai térség legstabilabb államának³, sőt jó darabig az egyike volt a kevés afrikai sikersztorinak, hiszen a térség inkább az államkudarcokról és a polgárháborúkról, mintsem a gazdasági-politikai stabilitásáról ismert. A sikersztori azonban mind gazdaságilag és ezzel szoros összefüggésben politikailag is véget ért, s a felgyülemlett feszültségek a 2007-es választások⁴ során a zavargások már feltartóztathatatlanak bizonyul-

² Márpedig Leshoto, Szváziföld, Madagaszkár és – a maga 85% körüli etnikai homogenitásával – Szomália kivételével mindegyik szub-szaharai ország roppant vegyes képet mutat.

³ *Ballots to Bullets: Organized Political Violence and Kenya's Crises of Violence. The Human Rights Watch Report into the Post-Election Crisis in Kenya (2008)*. Human Rights Watch. 11. Forrás: <http://issuu.com/tfk2/docs/kenya0308webwcover/1>; Utolsó letöltés: 2013-04-25.

⁴ Ez persze nem azt jelenti, hogy a függetlenség 1963-as elnyerésétől kezdve a 2008-as zavargásokig eltelt 45 év konfliktusok nélkül telt volna, hiszen – csak hogy párat

tak. A kenyai zavargásokkal kapcsolatos szakirodalom a legtöbb esetben részletesen végigveszi Kenya történelmét⁵, mi azonban csupán azokat a mozzanatokot nézzük végig, amik közvetlenül is befolyásolták a 2007 végi, 2008 eleji zavargásokat.

Ha egy afrikai ország történetét vizsgáljuk, akkor szinte kötelezően adóttak a tematikus egységeink: az afrikai társadalom prekoloniális (első fejlődési) időszaka, a koloniális időszak és a „modern” korszak. Nem célunk most mindezeket végigvenni, csupán a mögöttesen meghúzódó háttérjelentésre hívnánk fel a figyelmet. A fenti tagolást akár úgy is leírhatnánk, mint a dezorganizáció állapotból az organizáció, majd ismét a dezorganizáció felé „haladást”. A helyzet azonban pontosan fordítva igaz, hiszen a gyarmati állam terjeszkedése – „ami (elvileg) megteremtette (volna) az »elképzelt közösségek« területi bázisát, s amely alapján a bennszülöttek »a nemzet tagjaiként« tekinthettek (volna) magukra”⁶ – nagyban átrajzolta a térség etnikai viszonyait, megteremtve ezzel a későbbi konfliktusok alapjait. Az angol terjeszkedés prioritásai között a mai Kenya⁷, ami egyébként a német-angol érdekszférák határán volt, kezdetben egyáltalában nem szerepelt. A németek aktivizálódása azonban arra készítette

---

említsünk – már a függetlenné válás évében kitört az ún. Shifita-háború Szomáliával, ami bár 1967-ben fegyverszünettel zárult, utóengései még a 2000-es években is voltak. 1982-ben a kenyai légierő egyik tisztje próbálkozott meg államcsínnyel. 1998-ban Nairobiban, majd 2002-ben Mombasában követtek el terroristák merényleteket, illetve a de facto egypártrendszer megszűnése után a választási években kisebb intenzitással bár, mint 2007-2008-ban, de máskor is voltak konfliktusok az egyes politikai táborok között. Mindezek ellenére Kenya mégis stabilnak, egyfajta „horgonyállamnak” számított. Olyannyira, hogy a Siad Barre rezsim összeomlása utáni polgár- és klánháborúk miatt szétesett és anarchiába süllyedt Szomália fővárosává gyakorlatilag Nairobi vált.

⁵ Az érdeklődőknek egyébként kiváló történeti áttekintést nyújt a Fage-Tordoff szerzőpáros könyve: FAGE, J. D. – TORDOFF, William (2004): *Afrika története*. Budapest: Osiris Kiadó, Budapest.

⁶ Anderson, Benedict (2006): *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan – Atelier. 119.

⁷ A területet korábban Brit Kelet-afrikai Protektorátusnak hívták, s csak 1920-ban nevezték el Kenyának, hogy így lehessen megkülönböztetni a népszövetségi mandátumterületként a németektől Nagy-Britanniának juttatott Brit Kelet-Afrikától, azaz Tanganyikától. Mi a következőkben az egyszerűség kedvéért végig a Kenya elnevezésnél maradunk.

a briteket, hogy – elsősorban Uganda miatt – rendezzék a kelet-afrikai viszonyokat, amit 1887-ben, majd 1890-ben meg is tettek⁸. A mai Kenya módszeres „kizsákmányolása” azonban csak az ugandai vasútépítési akció során/után kezdődött meg. A Brit-Indiából származó munkásokkal⁹ megépített vasútvonal – ami egyébként nem is haladt át a mai Ugandán, hiszen csak Kisumuig készült el – célja a Viktória-tó Indiai-óceánnal való összekötése volt. A vonal megépítése amellet, hogy a térség infrastruktúráját kívánta fejleszteni, s amit egyébként a mai napig meg is hátróztat, nem meglepő módon gazdasági, továbbá politikai célokat szolgált. Az angol közbeszédben az építkezést „őrült vonalnak” (*Lunatic Line*), „holdkóros tervnek” (*Lunatic Plan*) minősítették. A problémákat itt nem a közgazdaságtani kétszerkettővel egyébként sokszor szembemenő gyarmati „fejlesztéspolitikai” magatartás, vagy a híressé vált oroszánok¹⁰ és a betegségek okozták, hanem jórészt a különböző népcsoportok ellenállása. A területről később kitelepített maszajok mellett, akik a számos verzióban ismert ún. „Kedong massacre” során több száz építőt gyilkoltak meg, a kikujuk és a nandik, akiknek az ellenállását végül Richard Meinertzhagen verte le¹¹, szálltak szembe a vasútvonalat építő britekkel¹². A vasútépítés

---

⁸ Búr, Gábor (2008): *A kenyai zavargások történelmi háttere*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet. 6. Forrás: <http://www.hiia.hu/pub/displ.asp?id=NWZXUS>. Utolsó letöltés: 2013-05-30; FAGE–TORDOFF (2004): *Afrika története*, i.m., 317.

⁹ Ők az ún. `coolie'-k (*coolí, cooly, kuli, quli, koelie*), akik Dél-, Délkelet-Ázsiából, de legnagyobb számban Brit Kelet-Indiából származó, jellemzően (szak)képzettség nélküli idénymunkások (vö. a magyar kulimunka kifejezéssel). A kifejezés idővel Afrika szerte rasszista megjelöléssé változott. Gandhiról tudjuk, hogy mélységesen felháborította, amikor végzett jogászként Dél-Afrikában „lekulizták”.

¹⁰ Erről ld. J. H. Patterson könyvét (*The Man-Eaters of Tsavo*), amelyben az építkezést vezető katonatiszt a Tsavo folyó menti építkezést megnehezítő, hírhedtté vált oroszánokról ír. Kenyában a turizmus ipar is felismerte az emberevő oroszánokban rejlő marketing lehetőségeket, s Kenyában számos hotel és üdülőhely nevében szerepelnek az `emberevő' kifejezés.

¹¹ Richard Meinertzhagen, aki amellet, hogy a gyarmatbirodalom különböző pontjain teljesített szolgálatot, korának ismert ornitológusa és nem utolsó sorban mesteri hamisítója volt, aki nem csak tudományos eredményeit, de emlékiratait is előszeretettel színezte ki.

¹² A vasútépítésről bővebben ld. FAGE–TORDOFF (2004): *Afrika története*, i.m., 283-284; illetve WOLMAR, Christian (2009): *Blood, Iron & Gold: How the Railways Trans-*

„mellékhatásaként” megkezdődött a földrablás is, melynek keretében a telepesek elvették a legjobb termőterületeket. A földrablás azonban láncreakciót indított el, hiszen ez nem csak az érintett, de más népcsoportokat is átköltözésre kényszerített, ezáltal rajzolva át a térség etnikai térképét. Nem kell messzire mennünk, hogy az ebben rejlő potenciális veszélyeket mi is megértsük. Emellett nem csupán gazdasági, de komoly társadalmi változások indultak meg ekkor¹³. Itt azonban érdemes egy rövid kitérőt tennünk, melynek során végignézzük, kikkel is találkozhattak a gyarmatosítók ezen a területen.

Zavarba ejtő, egyúttal izgalmas is, amikor valamely afrikai terület etnikai viszonyait vizsgálva szembesülünk az elképesztő diverzitással, s nem melleleg a nehezen megérthető, ámde annál egzotikusabb nevekkel. Kenya esetében sincsen ez másként. A következőkben a számunkra most fontos népcsoportokat vesszük sorra. A kenyai etnikumok közül az Olvasó számára valószínűleg a ruházatukról és hagyományos táncokról leginkább ismert etnikum azoké a maszajoké, akik nem győznek pereskedni a népcsoport nevét valamilyen reklámhoz felhasználó cégekkel¹⁴, illetve azoké a luóké, akik az USA jelenlegi elnökének apai ági felmenőit adták (A 2007-es választások környékén gyakran vicceltek azzal, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak előbb lesz luó elnöke, mint Kenyának. Rövid időn belül kiderült, hogy ez valóban így is lett).

formed the World. London: Atlantic Books, 182-183. Emellett kiváló olvasmány a *The Lunatic Express: An Entertainment in Imperialism* című felettébb izgalmas opus Charles Miller tollából.

¹³ Az elvett jogokról („... the rights which the Gikuyu people had enjoyed from time immemorial until the arrival of the »mission« of Great Britain.” 197 o.) és a társadalmi átalakulásokról szemléletesen számol be Jomo Kenyatta a *Facing Mount Kenya* című munkájában (KENYATTA, Jomo: *Facing Mount Kenya: The Traditional Life of the Gikuyu*. New York: Vintage Books (először publikálva 1938)). A könyvet Kenyatta külföldi tanulmányai végén, a London School of Economics antropológia professzorának, Bronisław Malinowskinak a biztatására és szakmai felügyelete mellett írta meg. Akárcsak Chinua Achebe népszerű regénye, a *Széthulló világ (Things Fall Apart)*, Kenyatta könyve is afrikai perspektívából mutatja meg a gyarmatosítók és gyarmatosítottak civilizációs találkozását, s annak az afrikaiak számára tragikus következményeit.

¹⁴ Jelenleg nagyjából 80 olyan cég van, ami a maszajok nevét valamilyen termékéhez felhasználja. Erről bővebben itt: <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-22617001> Utolsó letöltés: 2013-05-30

A mai Kenya területén élők – kissé leegyszerűsítve – a nyelvük és a történelmük alapján három makrokulturális csoportra oszthatók: a bantu népcsoportokra, a nilota népcsoportokra és a hamitákra¹⁵. Ezen belül a nagyjából 37 milliós országban körülbelül 40 etnikum él, s ezek közül egyiknek sincsen számbeli többsége. A legnagyobb számban a mai Kenya területén a kikuyuk (21%), a luhyák (14%), a luók és kalendzinek (12%), a kambák (11-11%), a kenyai szomálik, a kisiik (6%), a kidzsikendák és meruk (5%) élnek¹⁶.

Visszatérve, egyúttal nagyot ugorva az időben, vegyük fel a történelmi szálat egy újabb ponton. Vizsgáljuk meg, hogy mit is hozott a dekolonizáció Kenyának?¹⁷ Dominique Lapierre és Larry Collins, a nagy népszerűségnek örvendő *Szabadság éjjélkor* című történelmi regényükben kifejtik, hogy Nagy-Britannia elvülhetetlen érdeme, hogy sok más gyarmattartó országgal (Franciaország, Hollandia, Portugália) ellentétben nagyobb összecsapások nélkül adta át a gyarmatok (esetükben 1947-ben India) irányítását a helyi elitnek. Afrika esetében is nagyjából így alakult a helyzet, csak ott kevesebben sürgettek Lord Mountbatteneket, hogy minél előbb zárják le a gyarmati korszakot. Ebben a tekintetben persze nem mellékes az sem, hogy Nagy-Britannia ekkor még gyarmatbirodalmának új súlypontjaként tekintett Afrikára¹⁸. S bár

¹⁵ Foeken, D.W.J.–Dietz, A. J. (1994): Leidt Afrikaanse democratisering tot etnische polarisatie? Etniciteit in de politiek in Kenia en Kameroen. *Geografie: vaktijdschrift voor geografen*, III. évfolyam, 1. szám, 30-34.

¹⁶ A megadott százalékok csak hozzávetőlegesek. A pontos számokról ld. Population & Housing Census Results (2009). Forrás: www.knbs.or.ke/docs/PresentationbyMinisterforPlanningrevised.pdf; Utolsó letöltés: 2013-05-30, vagy a Kenyai Statisztikai Hivatal honlapját (<http://www.knbs.or.ke>). A különböző népcsoportok történetéről bővebben ld. PAGE, Melvin, E. szerk. (2003): *Colonialism: An International Social, Cultural, and Political Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO. A nyelvi és etnokulturális jellegzetességekről lásd: Füssi Nagy, Géza (1992): *Etnikai földrajzi folyamatok Kelet-Afrikában*. Forrás: http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/AfrikansztikaMA/f%FCssi/03f%FCssi_tartalom+k%E9pek.pdf; Utolsó letöltés: 2013-05-30.

¹⁷ A köztes időszakról, tehát a XX. század első feléről ld. BÜR, Gábor (2006): Afrika. In: Németh, István, szerk. *20. századi egyetemes történet II. Európán kívüli országok*. Budapest: Osiris, 87-100, 251-268, illetve BÜR, Gábor (2011): *A szubzaharai Afrika története, 1914-1991*. Budapest: Kossuth Kiadó.

¹⁸ BÜR, Gábor (2006): Afrika, i.m. 252.

a britek 1952-ben még leverték a kikujuk földjén zajló, sikertelensége ellenére is a függetlenséget közelebb hozó Mau Mau-felkelést¹⁹, úgy tűnt, az Afrikával kapcsolatos brit attitűdök a korábbi időszakokhoz képest komoly változásokon mentek át²⁰. Elég csak Harold Macmillan híressé vált, a hallgatóság (illetve a right-wing toryk) körében nagy botrányt kavart „*Wind of change*” beszédére gondolnunk, amit a brit miniszterelnök a Dél-afrikai Unió közös parlamentjének címzett, s amelyben az afrikai országok önállósodását tulajdonképpen már tényként kezeli²¹.

A változás szele, ha csak lassacskán is, de már az említett Macmillan beszéd előtt kezdte megérinteni a Konzervatív Párt döntéshozóit, hiszen Winston Churchill második kormányzása idején (1951-1955.) eldőlt, hogy Aranypart fokozatosan önkormányzati jogokat kap, azonban a folyamat felgyorsult, s 1957-ben Kwame Nkrumah vezetésével (akkor még Brit-Togóval együtt) Ghána néven ez a terület vált a függetlenség első fecskéjévé a szubszaharai Afrikában²². Kelet-Afrika tekintetében viszont minden jel arra utalt, hogy lassabban változnak majd a brit prioritások. Ennek oka a kontinens nyugati és keleti fele közötti különbségben keresendő, hiszen míg az előbbiben nem volt számottevő brit telepes, addig utóbbiban a számuk jelentős volt. Figyelemre méltó az is, hogy nem csak az angol, hanem az indiai telepesek száma is igen magas volt²³. Emellett úgy tűnt, hogy keleten akár egy évtizedig is elodázható a függetlenség kérdése. Nem véletlen tehát, hogy a brit Gyarmatügyi Hiva-

¹⁹ A Mau Mauról ld. PAGE (2003): *Colonialism*, i.m. 373.

²⁰ Ennek okairól ld.: MURPHY, Philip (1995): *Party Politics and Decolonisation: The Conservative Party and British Colonial Policy in Tropical Africa, 1951-1964*. Oxford: Oxford University Press.

²¹ „*The wind of change is blowing through this continent, and whether we like it or not, this growth of national consciousness is a political fact. We must all accept it as a fact, and our national policies must take account of it.*” Forrás: http://africanhistory.about.com/od/eraindependence/p/wind_of_change2.htm; Utolsó letöltés: 2013-06-01

²² Ekkor a szubszaharai Afrikában még csak a rövid olasz megszállást lerázó Etiópia és Libéria volt független (a teljes földrészt nézve pedig még Egyiptom, Szudán és Líbia volt önálló).

²³ Kenyában a gyarmati időszak végén 130 afrikaira jutott egy európai, s a helyzet még érdekesebb, ha azt is hozzávesszük, hogy itt az ázsiaiak száma is felülmúlta az európaiaikét. FAGE–TORDOFF (2004): *Afrika története*, i.m. 387.

tal (*Secretary of State for the Colonies*) nem is vette figyelembe a Walter Monckton által vezetett bizottság véleményét, miszerint Ghána függetlenedése láncreakciót indíthat el a kontinensen²⁴. Mint utóbb kiderült, igaza lett.

A fentebb – a nandi²⁵ spirituális vezető, Koitalel Arap Samoe-féle felkelésnél – említett Richard Meinertzhagen kelet-afrikai tartózkodása során komoly társadalmi éleslátásáról tett tanúbizonyságot akkor, amikor feljegyzéseiben (*Kenya Diary, 1902-1906*) leírja, hogy szerinte a kikujuknak a későbbiekben még fontos szerepük lesz²⁶. Olyannyira igaz ez, hogy az első világháború után (1919) a még etnikai alapon működő *Kikuyu Association*tal találkozunk, ami érdekes metamorfózison ment át, hiszen később *Kikuyu Központi Szövetség* (KKSZ) névre keresztelték, majd ezután kikuju többséggel, de már a teljes etnikai spektrumot átfogó szervezet jött létre *Kenyai Afrikai Unió* (KAU) néven, s végül az országos pártok engedélyezése után *Kenyai Afrikai Nemzeti Unióra* (KANU) változott a politikai formáció neve. Mind a KKSZ, mind a KAU, mind a KANU, mind az 1963-tól független Kenya elnöke²⁷ az Angliában tanult, majd a Mau Mau-felkelésben való részvétel miatt bebörtönzött Jomo Kenyatta lett. A dekolonizáció időszakában egyedül a föderalisztikus álmokat dédelgető *Kenyai Afrikai Demokratikus Unió* (KADU) nevű szervezet igyekezett a KANU egyeduralmát megakadályozni. Azonban ez a párt 1964-ben beolvadt a KANU-ba, s ezzel létrejött a de facto egypártrendszer²⁸. A kikuju dominancia ellensúlyozása képpen a KANU vezetői között eredetileg két luó is helyet foglalt, azonban a főtitkár, a korábbi szakszervezeti vezető és népszerű Tom Mboya halála, illetve a vele egyébként egy ideig rivalizáló elnökhelyettes Oginga Odinga pe-

²⁴ Bővebben ld. HOROWITZ, Dan (1970): *Attitudes of British Conservatives towards Decolonization of Africa*, *African Affairs* vol. 69, 9.

²⁵ A felismert hasonlóságok alapján „mesterségesen” kialakított kalendzsin népcsoport egyik alkotó csoportja. Bővebben ld. FÜSSI NAGY, Géza (1992): *Etnikai földrajzi folyamatok Kelet-Afrikában*, i.m., 138

²⁶ Búr, Gábor (2008): *A kenyai zavargások történelmi háttere*. i.m. 3.

²⁷ Kenyatta először Kenya miniszterelnöke volt egy évig, azonban az átalakított politikai rendszerben már elnökként regnált.

²⁸ Búr, Gábor (2008): *A kenyai zavargások történelmi háttere*. i.m. 7.

remre szorulása után a KANU egyre markánsabban kikuju párttá alakult. Olyannyira, hogy Kenyatta utódja, a korábban a KADU-ban politizáló kalendzsin Daniel arap Moi is „óvatos lavírozásra kényszerült”²⁹ az egyre inkább „elkikujusodó” államigazgatásban.

A függetlenség elnyerése után (hol hosszabb, hol rövidebb ideig) végigsöprő hurraoptimizmusról – miszerint az eddig kolonizált, kismimizett és dependens Afrika most gazdaságilag (és egyébként kulturálisan is³⁰) elrugaskodhat –, a hatvanas évek fejlődésbe vetett hitéről, ami a globális egyenlőtlenségek felszámolását is elérhető célnak tartotta, hamar kiderült, hogy csupán a modernizáció délibábjai. A problémákat pedig a hidegháború vége csak fokozta. A krónikus gazdasági, társadalmi és politikai problémák nem szűntek meg, sőt néhány kivételtől eltekintve még fokozódtak is, hiszen elmaradtak azok a segélyek, amik a hidegháborús évtizedekben kinek nyugatról, kinek keletről, de kvázi automatikusan jártak. Így volt ez Kenyában is, ahol a nyugati segélyek folyósítása érdekében Moi politikai liberalizációra kényszerült³¹, de még 1992-ben és 1997-ben is – igaz csalással – választásokat nyert. 2002-ben azonban a visszavonuló Moit a *Nemzeti Szivárvány Koalíció* (NARC) színeiben induló korábbi alelnök és pénzügyminiszter, a kikuju Mwai Kibaki, a korábbi időszak szürke eminenciása váltotta. A föderalizáció-centralizáció vita Kibaki elnöksége alatt, a 2005-ös referendum során ismét előkerült, ahol a lakosság 58%-a ellenezte a további centralizációt. A NARC-ból ezután kiváló, a föderalizmust támogató Raila Odinga (Oginga Odinga fia) létrehozta a *Narancs Demokratikus Moz-*

²⁹ Ibid.

³⁰ Az afrikai reneszánsz, aminek a gyökerei a 18-19. századra nyúlnak vissza, de majd csak Nelson Mandela és Thabo Mbeki kormányzásával a 90-es években lesz igazán népszerű, már ekkor is komolyan tematizálja a kulturális diskurzust (ld. *Pán-afrikai Kulturális Manifesztum*).

³¹ Tarrósy, István (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában – tanulmányi és kenyai tapasztalatok, gyakorlatok és reformok. *Civil Szemle* VI. évfolyam, 1. szám, 113-134, 126.

galmat (NDM), ami 2007-ben Kibaki (aki ekkor már a *Nemzeti Egység Pártját* vezette) legfőbb kihívójává vált.³²

Általános trend (nem csak Afrikában), hogy a mindenkori állami vezetés valamilyen szinten megpróbálja meggyengíteni az ellenzékét. Erre nagyon sok eszköz áll a rendelkezésükre, a diszkriminációtól kezdve egészen az erőszakos „leszámolásokig”. Kedvelt befolyásoló eszköz a választási kerületek sajátos kialakítása, vagy ahogyan a politikai zsargonban nevezik, a *gerrymandering* is. Ennek kapcsán Kenya sem marad el számos más afrikai társától, s a 2007-es zavargások hágai vádlottjai közül néhánynak emiatt is felelnie kell a Nemzetközi Büntetőbíróságon. Számunkra talán az az 1947-es „kékcédulás” választásokat idéző szavazás nem csupán a gerrymandering miatt volt aggályos³³, hanem a választási névjegyzék összeállítása (az első verzióban maga Odinga sem szerepelt) és a szavazatok a matematika törvényszerűségeit meghazudoló összeszámolása miatt is³⁴. A szavazatok folyamatos számolása és a részadatok kihirdetése során Odinga győzelme egyre biztosabbá vált, azonban a Kenyai Választási Bizottság végül mégis Kibakit hozta ki győztesen. Ezzel egy időben Kisumu reptere már lángokban állt.

Az elnökválasztás utáni zavargások mint „kozmpolita esemény”

Ulrich Beck definíciója szerint a kozmpolita esemény ismérvei a következők: „...a médiák által felkapott, rendkívül szelektált, labilis, nagyon

³² A narancs jelentette a népszavazás során a nem választ, a banán az igent. Itt jegyzném meg, hogy az egyes pártok képi megjelenítése is rendkívül fontos egy olyan kontinensen, ahol az alfabetizáció még kezdetleges szinten áll. Persze a politikai változások nem könnyítették meg a választók helyzetét a tájékozódásban, hiszen az NDM-ből (jelképe: egy narancs) kivált Kalonzo Musyoka létrehozta az NDM-K-t (jelképe: narancsok), s versenyben volt még az Egyesült Demokraták Mozgalma (jelképe: félbevágott narancs). Ilyen felfokozott helyzetben zajlottak a 2007-es általános választások.

³³ Volt olyan választókerület, ahol 13000, volt olyan ahol pedig majd 250 000 regisztrált választó volt.

³⁴ A választási visszaélésekről érdekes felsorolást közöl BÜR (2008). A kenyai zavargások történelmi háttere, i.m. 3.

*szimbolikus ... tapasztalatok.*³⁵ Lazán kezeljük Beck meghatározását, hiszen szerinte ezek egyben „az addigi világrendet leromboló reflexiós tapasztalatok”³⁶ is. Ha a teljes Beck-i definíciót vesszük, akkor is igaz az állításunk, illetve ha csak az általunk szándékosan preparált részt vesszük, akkor is. Egyfelől a zavargások tényleg lerombolták a viszonylagos stabilitás imidzsét (teljes definíció), azaz az atrocitások – szintén Beck leleményét használva – „szimbolikus kóddá” (értsd: sokktapasztalattá) változtak: az embereknek a bozótvgó kések (*pangák*) láttán a ruandai népirtás jutott eszébe³⁷. Másfelől pedig olyan tapasztalattá váltak, amik a maguk szelektált módján ráerősítenek az Afrikával kapcsolatos prekoncepciókra (preparált definíció), miszerint az az állandó háborúk és polgárháborúk kontinense, ahol talán még biológiai kauzalitást is felfedezhet az átlagos „civilizált” hírfogyasztó a „*new-caught, sullen*”³⁸ negroid rassz képviselői és a barbár viselkedés között. A kozmopolita események rémület hullámhosszán szólnak hozzánk, ami jól összeegyeztethető azzal, amit a Globális Északon a kanapén ülve gondolunk a „bozótról”. S akkor még nem beszélünk a média közvetítő szerepéről. Arról, amiről Marshall McLuhan beszél, hogy tudniillik az üzenet sohasem semleges, s a hordozója kihat magára az üzenetre is („*the medium is the message*”).

A hírszerkesztők jól értesültek, s azt is elének adják, hogy míg Kibakit a kikujuk, addig Odingát a luók támogatták, s innentől már mi is tudjuk a leckét: *par excellence* etnikai összecsapásokról van itt szó. A Ha-

³⁵ Beck, 2011:93

³⁶ Ibid

³⁷ Az országban már a függetlenség elnyerése előtti idők óta megfigyelhető a német és belga gyarmati hatóságok által az „oszd meg és uralkodj” elv alapján mesterségesen kreált hutu-tuszi dichotómia és ellentét. A viszálykodások 1962 után is folytatódtak, s a feszültség 1994 áprilisában eszkalálódott egy hihetetlenül gyorsan végbemenő genocídium formájában, elindítva ezzel az Afrika világháborúinak is nevezett első (1996-1997) és második kongói (1998-2003) háborút, ami közvetetten bár, de máig meghatározza a térség konstans instabilitását. Igaz, hutu és tuszi összecsapások már korábban is voltak Ruandában és a szomszédos Burundiban, de ilyen mértékű szervezett népirtásra a második világháború és a vörös khmerek diktatúrája óta nem igen volt példa a világon.

³⁸ Rudyard Kipling 1899-es sok vitát kiváltó és sokféleképpen interpretált költeményében, „*The White Men's Burden*”-ben szereplő kifejezések. A teljes költemény itt érhető el: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/kipling.asp>; Utolsó letöltés: 2013-05-30

sadékvölgyben (*Rift Valley*) végzett, gyűjtogatással kapcsolatos empirikus vizsgálat során³⁹ azonban kiderült, hogy pozitív és szignifikáns statisztikai összefüggés van az outsiders aránya és a tüzesetek intenzitása között. A gyűjtogatásokat tehát az *allochtoon* lakosság kárára követték el, nem pedig kifejezetten egy etnikum ellen. (Még akkor sem, ha a kárvallottak többsége kikuju volt.)

Elitcirkuláció és/vagy elitreprodukción?

A rendszerváltás környékén a keleti blokkból szabaduló országokban a (politika)tudományos diskurzust erősen meghatározta az elitek kérdése. Nevezetesen az, hogy vajon kik és hogyan jutottak a hierarchia csúcsára. A kérdés Magyarországon is komoly vitákat váltott ki, s az Olvasó bizonyára jól ismeri Szelényi Iván és Szelényi Szonja angolul, majd magyarul is megjelent esettanulmányát az elitek kapcsán, amiben a szerzőpáros kiválóan összefoglalja a két elmélet lényegét⁴⁰. Az elitreprodukción nagyon sablonosan annyit jelent, hogy a kiváltságosokat a változás nem érintette: ők maradtak a vezető pozíciókban. Ezzel szemben az elitcirkuláción elmélete értelemeszerűen arról szól, hogy az elit szerkezete megváltozik, a hierarchia csúcsán elhelyezkedők kicserélődnek. Ha emlékszünk még a történeti részben leírtakra, akkor nem nehéz belátnunk, hogy számos más afrikai országgal egyetemben Kenyában az addig elnyomottak kerülnek hatalomra az elitcirkuláción keretében, majd pedig a megszilárduló rendszer (részben az útfüggőség következtében) egyértelműen az elitreprodukción irányába mutat (ezt segítette az is, hogy Kenyában sok más régióbeli országgal ellentétben a puccsok és véres hatalomátvételek nem jellemzőek). Az új elit, a britekkel szembeni függetlenségi harcot

³⁹ Harris, Andrew G. (2012): „*Stain Removal*”: *Measuring the Effect of Violence on Local Ethnic Demography*. Kenya. Harvard University. Forrás: web.mit.edu/posner/www/WGAPE/Harris_WGAPE.pdf; Utolsó letöltés: 2013-05-30.

⁴⁰ Szelényi, Iván–Szelényi, Szonja (1996): „Elitcirkuláción vagy elitreprodukción”. In: Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György (szerk) *Társadalmi riport 1996*. Budapest: TÁRKI–Századvég.

kvázi egyedül végigvivő kikujuk ugyanis nem csupán számbeli fölényben voltak: nagyobb fokú iskolázottságuk révén ők kaparintották meg a kormányzati és gazdasági pozíciók, de a tudományos mező legjobb állásainak is a többségét, s tettek szert a többi etnikumnál lényegesen nagyobb jövedelmekre. Az angolok által elvett földterületek „privatizációja” során a földek nagy részét kikujuk, illetve kikuju érdekeltsgű gazdasági társaságok szerezték meg⁴¹. Az őrségváltások pedig (ahogy ez Afrikára általában is jellemző) inkább magán az államosztályon⁴² belül történnek meg, így igazán katartikus erejük sem volt. Nem véletlen tehát, hogy Kenyának ma ismét egy Kenyatta az elnöke⁴³, s az sem véletlen hogy idén második alkalommal a politikai kihívó egy Odinga. Jól látjuk tehát, hogy második generációs elitpolitikusok versenyeznek egymással. Pontosabban hol versenyeznek, hol pedig – s ez nem szokatlan az afrikai gyakorlattól – kooptálják egymást a végrehajtó hatalom vezető pozícióiba. Pierre Bourdieu erre a jelenségre mutat rá, amikor a „mezőelméletben” arról beszél, hogy a mezőben cselekvők közötti együttműködés az erőforrások és aduk függvényében strukturálódik⁴⁴. Ha mindezek mellé még azt is hozzávesszük, hogy a rokonság (pl. Raila Odinga tetvére is törvényhozási képviselő) milyen mértékben érdekelt a politikai üzletben, akkor jól látható a politikai mező sajátos kenyai/afrikai logikája. A politikai pálya pedig igencsak jó „business” Kenyában, hiszen a világ egyik legjobban fizető törvényhozási állásáról beszélünk. A képviselők átlagos havi fizetése nagyjából 8000 eurónak felel meg, ami nagyságrendileg megegyezik a német *Bundestag* képviselőinek havi juttatásá-

⁴¹ A földéhség csillapítására kidolgozott, ún. „*Million Acre Scheme*” hiába próbálta a kisbirtokok létrejöttét stimulálni, a „repatriált” földek nagy része a kikuju támogatói bázis konszolidálását szolgálta.

⁴² A vezető politikusok, katonatisztek és a gazdaságot ellenőrző személyek szűk köre.

⁴³ Uhuru Kenyatta az ország első elnökének, Jomo Kenyattának a fia. Bár 2002-ben elvesztette Kibaki ellenében a választásokat, de 2013-ban már nyerni tudott. Uhuru Kenyatta ellen egyébként a 2007-es zavargások miatt öt társával együtt a Nemzetközi Büntetőbírórságon eljárás folyik.

⁴⁴ Ld. erről „A mezők logikája” című tanulmányt. In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter (szerk.) (2000): *Szociológiai irányzatok a XX. században*, Budapest: Új Mandátum, 418-430).

val. Különösen szembetűnő ez akkor, amikor tudjuk, hogy az ország *Gini-indexe*⁴⁵ körülbelül 42 százalékpont körül mozog (2008-ban 42,5 százalékpont volt), ami még a szubszaharai térségben sem számít jónak, hiszen ez majdnem hatvanszoros jövedelmi különbséget jelent a leggazdagabbak és a legszegényebbek között. Németországban ez a szám 27 százalékpont körüli. Jól látjuk, hogy az egyenlőtlenségek fenntartásában mekkora szerepe van a politikának is. Igaza van tehát Vilfredo Paretónak, aki *Az általános szociológia* című traktátusában beszél arról, hogy a kormányzó eliteknek az általuk vezetett társadalomtól való elkülönülése olyan univerzális törvény, amelynek érvénye alól semmilyen társadalom nem (még a demokratikus modern társadalmon sem) vonhatja ki magát? Talán igen, mindenesetre Robert Michels bizonyosan az „oligarchia vastörvényét” látná abban, ahogy a nepotizmus miatt kialakult egyfajta kikuju maffia, ami nem rest ezt a kivételes státuszát hivalkodó fogyasztási cikkekkel reprezentálni. A népnyelv a kedvenc autómárkájuk után (Mercedes Benz) gyakran csak *WaBenzinek* hívja őket⁴⁶ (a „*Wa*” néhány bantu nyelvben az emberekre utaló prefixum).

A fentiekből két dolog mindenképpen kitűnik. Pro primo, hogy a demokratikus berendezkedésnek nevezett blokkolt demokrácia inkább csak arra jó, hogy az elitek reprodukálják és fenntartsák azt a világrendet, ami *sui generis* antidemokratikus. Pro secundo az átlagos kenyai – etnikai helyzetétől többé-kevésbé függetlenül – joggal érezheti, hogy ő – szintén többé-kevésbé függetlenül a végrehajtó hatalom színétől – kismimizett marad. Richard Dowden, a Royal African Society igazgatója szerint „*úgy tűnik, a parlamenti képviselők legfontosabb feladata, hogy saját törzsi/etnikai csoportjaiknak szállítsák a legkülönbözőbb javakat.*”⁴⁷ A mondat inkább úgy helyes, hogy úgy tűnik, a parlamenti képviselők

⁴⁵ A *Gini-index* egy olyan mérőszám, ami a statisztikai eloszlások egyenlőtlenségeit méri. Leginkább a jövedelem és a vagyon eloszlásának mérésére használják. A Gini-index bármely értéket felvehet 0 és 1 között; sokszor azonban százalékos skálára számítják át. A 0 érték azt jelzi, hogy az eloszlás egyenletes, az 1 azt, hogy egy pontra koncentrálódik, következésképpen nagyobb értékéhez nagyobb egyenlőtlenség tartozik.

⁴⁶ Búr, Gábor (2008): A kenyai zavargások történelmi háttere. i.m. 19.

⁴⁷ Dowdent idézi TARRÓSY (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában, i.m. 127.

legfontosabb feladata saját etnikai csoportjaik elitjének szállítani a legkülönbözőbb javakat. Itt jutunk el oda, hogy a társadalmi egyenlőtlen-ségek természetének megismerése nélkül nehéz lenne tovább gondolnunk.

Horizontális és vertikális egyenlőtlen-ségek

Afrika esetében talán nem túl merész azt állítanunk, hogy torlódott társadalmakkal találkozunk, ahol a „tradicionalis” és a „modern” számos esetben együtt él. A társadalmi egyenlőtlen-ségek vizsgálatánál azonban nem ez a legfontosabb (bár kétségtelenül meghatározó probléma), hiszen ez nem feltétlenül vezet egyenlőtlen-ségekhez. Sokkal inkább az a kérdés, hogy az egyenlőtlen-ségek milyen módon állandósultak? Szintén Ulrich Beck az, aki a társadalmi rétegződés és a kockázattársadalom kapcsán kifejti, hogy bár túljutottunk az osztálytársadalom vertikális egyenlőtlen-ségeket produkáló időszakán, a jóléti társadalmakban az egyenlőtlen-ségek nem szűntek meg, csak horizontálissá alakultak. Mit látunk ezzel szemben Kenyában (és általában Afrikában)? A koloniális időszak végével a bennszülött lakosság horizontális egyenlőtlen-ségei (közös az alávetett sors, még akkor is, ha azon belül voltak különbségek) vertikális egyenlőtlen-ségekké konvertálódtak. És ez még akkor is igaz, ha azt látjuk, hogy egyfajta nemzeti-közösségi szolidaritás megfigyelhető. A kezdeti feltételek ideálisak voltak az „agráriából” az „indusztriába” való átmenethez, ahhoz, hogy az elengedhetetlen munkaerőpiaci mobilitás létrejöhön⁴⁸, a változás azonban elmaradt. Úgy látszik tehát, hogy az egyenlőtlen-ségek természete változott, de maga a jelenség konzerválódott. Mindezeket pedig makroszinten is fokozza az, hogy a globális (inter)dependenciák szintén csak transzformálódnak, s így az egyenlőtlen-ségek nem tűntek el, csupán új dimenzióba helyeződnek át, ezáltal az elmúlt évtizedek globális trendjei továbbra is alapvetően a fejlődő világ rovására mentek végbe. A globális rendszer a má-

⁴⁸ Fage–Tordoff (2004): Afrika története, i.m., 446.

sodik világháborút követően bár megingott, majd a koloniális rendszer felszámolásához vezetett, azonban mindez csak a színpalákat cserélte ki, strukturális tekintetben a status quo megmaradt, a felemelkedés ígérete beteljesületlen maradt, hiszen sem az egyébként kudarcos állam, sem az egyéni érvényesülési technikák nem képesek biztosítani az egyén számára a felemelkedést. Bourdieu fogalmi keretei között maradvá tehát megállapítható, hogy nem csak az anyagi, hanem a nem anyagi tőkében (kulturális, társadalmi) is szűkölködő rétegek nem képesek feljebb kerülni, ezért kénytelenek szembesülni az új világrend legkegyetlenebb arcával, az elnyomással.

Megjegyzések a „törzs” fogalma kapcsán

Mindenekelőtt érdemes leszögezni, hogy az angol *'tribe'* szóval jelölt közösségek nem azonosak azzal a fogalommal, amit a magyar nyelv a törzs szóval próbál kifejezni. Azonban nem csak fordítási problémák vannak ezzel a fogalommal. Az európai gyarmatosítók mindenesetre az afrikai etnokulturális csoportokkal kapcsolatosan a *'törzs'* fogalmat használták, de tulajdonképpen nincs racionális magyarázat arra, hogy a néhány százezer baszkot vagy katalánt miért nevezik olyan gyakran nemzetnek, és a tízmillió ibókat, akik jól meghatározott területtel, nyelvvel és (intézményesült) kultúrával rendelkeznek, törzsnek. Emellett egyszerűen használjuk a fogalmat a zulukra, akik többen vannak, mint amennyi Belgium lakossága, vagy a főként Ruandában és Burundiban élő hutukra és tuszukra is. Törzsnek nevezzük Afrikában azokat a csoportokat, akik gazdag örökséggel rendelkező birodalmakat építettek ki, törzsek a kisebb csoportok, az etnikai csoportosulások és a nagyobb közösségek egyaránt. A kifejezés asszociatív mezejében azonban még ennél is több van. Ahogy azt a kiváló magyar afrikánista, Búr Gábor is írja: „A *törzs fogalma, amelyet Afrikában az európai gyarmatosítók honosítottak meg, nem csupán pontatlan, hanem dehonosztáló is egyben.*”⁴⁹ A szó haszná-

⁴⁹ Búr, Gábor (2008): A kenyai zavargások történelmi háttere, i.m.

lata tehát az afrikai időtlenséget is megjeleníti, ami eltakar mindenféle változást, így a történelmet is. A törzs szó kiejtése ilyen módon atavisztikus, ősi ellenségeskedések, irracionális erőszakot is magában hordoz, továbbá primitívségre utaló rasszista jelentése is van. Az az elképzelés, miszerint az európaiak 'nemzeteket' és az afroázsiaiak 'törzseket' alkotnak, egyszerűen annak a gyarmati rasszizmusnak a kifejezése volt, amelyik a gyarmati uralom morális alapja lett (vö. az orientalizmus elméletével). Emellett persze vannak, akik a törzs szó használatának bizonyos megszorítások melletti alkalmazásával egyetértenek. A feladatunk most nem az, hogy ezt a vitát eldöntsük, csupán az, hogy jelezzük, másfajta fogalmi rendszerben kell gondolkodnunk Afrika kapcsán⁵⁰.

Moammer Kadhafi az Afrikai Unió Addis Ababában tartott csúcstalálkozóján 2009 februárjában a következő mondatot fogalmazta meg „*We don't have any political structures [in Africa], our structures are social. ... Our parties are tribal parties – that is what has led to bloodshed*”⁵¹. A felszólalás az afrikai vezetők körében is komoly vitákat váltott ki, azonban a számunkra mindenképpen érdekes tanulságai van. Kadhafi itt nem másról beszél – még akkor is, ha ez nem tudatos – mint az etnikai tudat prioritizálásáról és az etnikai alapú kulturális és politikai identitás létjogosultságáról, ami nem mellesleg az állampolgári (nemzetállami) közösség szétforgácsolódásához vezet és vezetett. A gyarmati rendszerben kialakult közigazgatási (s egyben gazdasági) területek pedig inicializálják is ezeket az etnikai feszültségeket. Nem meglepő tehát, hogy ez a fajta politizálás odáig vezetett, hogy a kenyai zavargások alatt és után „törzsi köntösbe” bújtatott SMS-ek jellemzik a slumok (Nairobi-ban különösen jellemzőek ezek) világát.

⁵⁰ A kifejezéssel kapcsolatosan vitáról bővebben itt: <http://www.pambazuka.org/en/category/features/45595>; Utolsó letöltés: 2013-05-30, illetve FOEKEN, D.W.J.–DIETZ, A. J. (1994): Leidt Afrikaanse democratisering tot etnische polarisatie?, i.m. 31.

⁵¹ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/7870431.stm>; Utolsó letöltés: 2013-06-01.

Centralizáció vs. föderalizmus

Természetesen – mondhatná a politikai afrikanisztikában járatos olvasó – a kérdés tisztázásához a gyarmati időszak közigazgatási rendszeréig kell visszanyúlnunk. A területet megszerző britek gyarmatosítási doktrínája, a közvetett uralom (*indirect rule*) elve és az abból levezethető „*two-tier*” közigazgatási rendszer, Kenyában is érvényesült⁵², bár nem olyan erőteljesen, hiszen „*csak ott lehetett eredményesen alkalmazni, ahol viszonylag fejlettek voltak a társadalmi viszonyok*”⁵³. Ennek értelmében a kormányzásban itt is szerepet kaptak a helyi szerveződések. Egyfelől a helyi Óslakos Tanácsok (*Local Native Councils*), másfelől az országos Afrikai Óslakos Bíróságok (*African Native Tribunal*)⁵⁴, azaz mind az első, mind a második szinten képviseltették magukat az óslakosok. A függetlenség elnyerésekor a KADU által reprezentált kisebbségek a föderalizmusban látták a „jó kormányzás” alapjait⁵⁵, míg a KANU a centralizációban. A civil szféra a függetlenség elnyerése után is erős maradt. Jó példa erre, hogy az Afrikában szokatlan civil összefogásnak köszönhető Daniel arap Moi leváltása, illetve pár évvel korábban a nyugati befektetők és donorok visszacsábítása⁵⁶. A politikát és társadalmat különösen megosztó kérdés azonban továbbra is a centrális-föderális vitában állt. A vita bár formálisan a centralizmus győzelmét hozta, de számos ezzel ellentétes kezdeményezés is napvilágot látott. Erre példa a föderalizáció hívei által már korábban meghirdetett, de Raila Odinga által felfuttatott devolúciós folyamat, a „madzsimboizmus”. Hogy ez tényleg

⁵² A közvetett uralom, vagy kidolgozójáról és a későbbi nigériai kormányzóról lugardizmusnak is nevezett módszer lényege egyfajta kiegyezés a korábbi vezető réteggel. Az *indirect rule* alapjait Frederick Lugard a *The Dual Mandate in British Tropical Africa* című könyvében fektette le.

⁵³ Búr, Gábor (2011): A szubszaharai Afrika története, 1914-1991, i.m., 35-36.

⁵⁴ Tarrósy, István (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában. i.m. 125.

⁵⁵ A fehér telepesek, akiknek a Mau Mau-felkelés után – szemben a két másik jelentős korábbi telepes gyarmattal, Rodeziával (a későbbi Zimbabwéval) és a Dél-afrikai Unióval (majd 1961-től Köztársasággal) – nem volt meg az a lehetőségük, hogy kisebbségként irányítsák az országot, így jelentős részben elhagyták Kenyát.

⁵⁶ Fage–Tordoff (2004): Afrika története, i.m. 468

megoldaná-e az évtizedes konfliktusokat, azt nehéz lenne megmondani, hiszen ez nem csupán az egyes régiók önállóságát biztosítaná, hanem az országon belüli egyenlőtlenségek miatt, némely régiók lecsúszását is eredményezhetné (gondoljunk csak bele, hogy az apartheid idején kialakított *bantuszánok* milyen egyenlőtlen viszonyokat teremtettek). Ettől az egyébként valószínűtlen megoldástól eltekintve a helyi szint erősítése mindenképpen pozitív eredményekkel kecsegtet⁵⁷.

Befejezés helyett

Mi változott a gyarmati uralom után Kenyában? – tehetjük fel jogosan a kérdést, hiszen mutatis mutandis megmaradt az állami minimális szolgáltatás maximális kihasználás elve, s úgy tűnik az egyenlőtlen birtokrendszer is stabilan tartja magát, az egyenlőtlenségek szerkezete bár megváltozott, de maga a jelenség nem tűnt el, az elitbe való felemelkedés pedig szinte kizárt. Azonban érdemes a kérdést úgy is feltennünk, hogy a prioritásait lassan változtató kontinensen megszületőben van-e olyan politikai stabilitás, amely hosszútávon képes biztosítani a társadalmi és gazdasági stabilitás kereteit, hiszen – idézve a Fage és Tordoff professzorok kötetének zárómondatát – „*Afrikában a demokrácia igen sérülékeny növény, amely folyamatos és odaadó ápolást igényel.*”⁵⁸

„*A dolgok nem azok, aminek tünnek; ... A társadalmi valóságról ki fog derülni, hogy sok jelentésrétege van, és minden egyes új réteg felfedezése megváltoztatja azt, ahogy az egészet érzékeljük.*”⁵⁹ Ha ezt nem ismerjük fel, akkor nem nőttünk fel a világhoz és annak problémáihoz. A fentiekben igyekeztünk – ha csak felületesen is, de – új rétegeket felfedezni, s végső soron rámutatni, hogy az etnikai villongásoknak nevezett erőszakhullám köntösében csak új formát nyert egy másfajta, a hatalmi viszonyok terem-

tette konfliktus. Nem állítjuk, hogy minden kérdést megválaszoltunk, azt pedig pláne nem, hogy bármelyik, általunk vizsgált témát elégségesen feldolgoztunk volna (pl. az etnicitás vagy a földosztás kérdésének csak angol nyelven könyvtárnyi irodalma van, amit itt még csak szemlézni sem tudtunk). Ulrich Beck valószínűleg komoly aggályait fejezné ki a munkánk kapcsán, hiszen a társadalmi egyenlőtlenségek természetét sem bontottuk ki igazán. A választások és az azt követő erőszakos cselekmények kapcsán statisztikai táblák összefüggéseit mutathattuk volna meg, ami szintén kimaradt. Emellett eléggé elítélhető módon nem szóltunk a gazdasági és politikai integrációkról, a további szociális feszültségekről, de még csak a tájékozódást megkönnyítő térképekkel sem szolgáltunk. Ehelyett sokkal inkább a lehetséges kereteket jelöltünk ki.

⁵⁷ Ennek kelet-afrikai tapasztalatairól ld. TARRÓSY, István (2010): Önkormányzatok és civil társadalom Kelet-Afrikában. i.m.

⁵⁸ Fagetordoff (2004): Afrika története, i.m.

⁵⁹ Részlet Peter L. Berger *Invitation to Sociology* című művéből. Forrás: http://lakatos.free.fr/Tanitas/Szociologia/1felev/files/page55_2.htm; Utolsó letöltés: 2013-05-30